

ТЕМА 1. СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧА

1.1. Способи комунікації викладача.

1.2. Засоби комунікації викладача.

1.1. Способи комунікації викладача

Проблема розвитку соціальної комунікації в Україні привертає увагу дедалі більшої кількості дослідників, проте й нині залишається дискусійною. Поняття комунікації, на нашу думку, має два основні аспекти:

- **комунікація** — це передавання інформації в часі та просторі — від реципієнта до комуніканта (викладач — студент);
- **комунікація** — це спілкування між основними учасниками навчально-виховного процесу (викладач — студент; викладач — викладач; викладач — співробітник ВНЗ).

Розглянемо комунікаційний зв'язок «викладач — студент», при цьому зосередимо увагу не на формальній «викладач — підручник», а на неформальній комунікації — безпосередньому спілкуванні (співпраці) між викладачем і студентом. Цей аспект ще недостатньо досліджений у науці.

Відомо, що оптимальним варіантом професійної комунікації є зв'язок «викладач — студент (аспірант, докторант, кандидат, доктор наук)». Це залежить не лише від наукових можливостей лідера наукової школи, а і його здатності безпосередньо спілкуватися зі своїми учнями (студентами). Чим тіснішими є комунікаційні зв'язки між усіма фігурантами наукового і навчально-виховного процесу, тим збільшується рівень його результативності. Звісно, комунікаційний зв'язок «викладач — студент» не обмежується лише науковою і навчально-виховною діяльністю, він зумовлений характером особистості як викладача, так і студента, прагненням взаємодіяти і співпрацювати, оскільки комунікація (в цьому разі розглядається як спілкування) — це складна система взаємозалежних зв'язків між викладачем і студентом.

Розвинутими формами взаємодії викладача і студента слід вважати:

- співпрацю викладача і студента в процесі наукової і навчально-виховної діяльності;
- безпосереднє спілкування викладача зі студентом не лише в аудиторії, а й поза навчальним процесом;
- регулярне проведення індивідуальних, групових і масових форм наукової і науково-виховної діяльності, зокрема наукових студентських конференцій міжнародного, всеукраїнського і регіонального рівнів;
- наявність сайта викладача, який створює сприятливі умови для спілкування та передачі інформації;
- використання можливостей Інтернету, зокрема електронної пошти, для обміну повідомленнями;
- застосування телефонного зв'язку для передачі коротких повідомлень та ін.

Педагогічне спілкування викладача зі студентами передбачає такі цілі:

1) інформаційну – взаємообмін навчальною і науковою інформацією;

2) ціннісно-орієнтаційну – передачу суспільно-значущих і професійно-важливих норм і цінностей;

3) спонукальну – підтримку студента, мотивацію його діяльності;

4) соціальну – узгодження спільних дій, зворотний зв'язок між суб'єктами педагогічної взаємодії.

Педагогічне спілкування, як особливе соціально-психологічне явище, характеризується такими функціями:

- соціально-перцептивною — сприймання і пізнавання викладачем і студентом один одного;
- комунікативно-поведінковою — передача інформації та обмін соціальними ролями, організація спільної діяльності;
- емоційною — оцінне ставлення викладача до студента як особистості, експресивні реакції кожної зі сторін спілкування;
- соціальною самопрезентацією.

Таким чином, в арсеналі сучасного викладача (предметника чи куратора) існують багатоканальні способи комунікаційного зв'язку зі студентами. У разі необхідності він може успішно скористатися для спілкування зі своїми студентами всією системою комунікаційних каналів, засобів і способів або надати перевагу одному з них.

Багаторічний досвід викладання професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін у КНУТД, аналіз друкованих джерел, а також ресурсів Інтернету надає підстав для таких основних висновків:

- під час дистанційного навчання переважає опосередковане електронне спілкування між викладачем і студентом;
- у процесі стаціонарного (аудиторного) навчання традиційних, на нашу думку, найефективніших способів комунікаційного зв'язку між викладачем і студентом є безпосереднє спілкування в аудиторії чи за її межами. Під час безпосереднього спілкування викладача і студента, зазвичай, досягається порозуміння, коли в реальному часі і просторі (в навчальній лабораторії, комп'ютерному класі) студент має можливість переконатися в перспективності розвитку окремих напрямів бібліотечно-інформаційної діяльності, зокрема на терені України.

Отже, безпосереднє спілкування між викладачем і студентом надає можливості миттєво обговорити актуальні, нагальні як для викладача, так і студента проблеми перспективного розвитку книгознавчої, бібліотекознавчої і бібліографічної науки, практики та освіти в Україні.

Перший, індивідуальний, комунікаційний зв'язок між викладачем і студентом передбачає міжособистісне спілкування під час навчальних занять, підготовки дипломної чи магістерської роботи. Важливим є вміння співпрацювати через різні канали комунікації.

Другий, груповий, комунікаційний рівень передбачає участь викладача в налагодженні внутрішньогрупової та міжгрупової комунікацій між студентами. У такому разі задіюються всі можливі канали, способи і засоби комунікації, спрямовані на створення довірливих, творчих стосунків переважно у двох комунікаційних зв'язках: «викладач — студентська група», «студент — студент» академічної групи.

Важливе місце в забезпеченні групової комунікації відводиться вибору викладачем студентського лідера (представника старостату чи студентського самоврядування), котрий стане надійним посередником спілкування між викладачем і студентською групою (факультетом). Особливого значення набуває долучення студента до вузівського середовища ВНЗ, студентської групи; набуття навичок спільної співпраці в академічній групі, міжособистого спілкування студентів між собою, а також із викладачем — наставником групи. Цей рівень комунікації є одним із основних, що забезпечує формування комунікаційної культури працювати не самотужки, а в колективі.

У такому разі викладач – предметник чи куратор у спілкуванні зі студентами – може, на нашу думку, мати певні проблем. Передусім, комунікаційні обмеження долучення студента до академічної групи; обмеження, що перешкоджають розвиткові групової комунікації, групової єдності; несформованість засобів групової комунікаційної діяльності викладача і студента; невміння точно й зрозуміло висловити свої думки; труднощі формулювання та аргументування своєї позиції під час наукового чи навчально-виховного процесу.

Третій, масовий, рівень комунікації, пов'язаний із налагодженням за допомогою викладача зовнішніх комунікаційних зв'язків. Серед них: вибір бази практики студента; рецензента його дипломної чи магістерської роботи; місця майбутнього працевлаштування та ін. Це сприятиме налагодженню тісної співпраці між співробітниками основних підсистем: практичною, науковою та освітньою, їх взаємному потенціальному зростанню.

Процес професійно-педагогічного спілкування передбачає такі етапи:

- 1) моделювання педагогом майбутнього спілкування зі студентом або групою (прогностичний етап);
- 2) організація безпосереднього спілкування в момент початкової взаємодії («комунікативна атака»);
- 3) управління спілкуванням під час педагогічного процесу;
- 4) аналіз ситуації попереднього спілкування та його моделювання на подальшу діяльність.

Щоб спілкування було конструктивним (а не деструктивним) на кожному етапі, викладач має опанувати психолого-педагогічну культуру спілкування, а саме:

- знати психологію студентського віку й особливості конкретної студентської аудиторії;

- об'єктивно оцінювати поведінкові реакції, комунікативну активність окремих студентів, адекватно емоційно реагувати на них;
- уміти швидко організувати аудиторію і повернути її увагу до змісту заняття (прийоми самопрезентації і динамічного впливу), залучати до активної роботи всіх студентів;
- вибирати такий спосіб своєї поведінки, який найкраще б відповідав особливостям і психічному стану студентів;
- опанувати прийоми стимулювання інтелектуальної ініціативи й пізнавальної активності студентів, організації діалогічної взаємодії;
- своєчасно коригувати комунікативний задум відповідно до реальних умов педагогічної взаємодії;
- аналізувати процес спілкування, співвідношення мети, засобів і результатів комунікативної взаємодії.

Важливою умовою ділових взаємин викладача зі студентами є сприятливі особисті стосунки членів студентської групи.

Тому слід налагодити добрі контакти з групою, створювати й підтримувати добрий настрій, коригувати ділові й міжособистісні стосунки, навчитися діяти швидко й упевнено.

Важливо пам'ятати, що кожен вербальний контакт — це цілісний акт свідомості, почуття та рухової реакції (гештальт).

Психологічно виправдане і повноцінне міжособистісне педагогічне спілкування ґрунтується на принципі суб'єкт-суб'єктної взаємодії:

1) сприймання співрозмовника як індивідуальності зі своїми потребами й інтересами;

2) виявлення зацікавленості в партнері, співпереживання (емпатія) його успіхам або невдачам;

3) визнання права партнера на незгоду, свою думку, право вибору поведінки та відповідальність за свій вибір.

У педагогічному спілкуванні успішність комунікації залежить і від дотримання єдності таких максим (основних правил):

1) повнота інформації: висловлювання має містити інформації не більше й не менше, ніж вимагається;

2) якість інформації: не говоріть того, для чого у вас немає достатніх підстав (фактор довіри є важливою умовою успішної комунікації);

3) максима релевантності: не відхиляйтеся від теми повідомлення (наприклад, увага аудиторії розсіюється, якщо Ви не в змозі її пов'язати з проголошеною темою);

4) максима манери: слід говорити чітко, бути організованим і лаконічним, уникати незрозумілих висловлювань;

5) максима такту: виявляти великодушність (необтяжування співрозмовника своїми інтересами), скромність (неприйняття хвальби на свою адресу), згоду (неопозиційність).

Звичайно, ці настанови не мають абсолютного значення, але важливо їх дотримувати.

Такі правила педагогічного спілкування не потребують інтерпретації або доказовості в необхідності їх дотримання:

- якщо необхідно захистити свої точку зору, переконання, слід використати вагому аргументацію, метод переконання;
- уникати силового вербального тиску, якщо існує необхідність у чомусь переконати;
- не можна чинити постійно опір і обмежувати співрозмовника свободу вибору, нав'язувати партнеру свої думки – це тільки значно знизить їх привабливість;
- ваші погляди сприйматимуть переконливіше, якщо співрозмовник стане активним співучасником їх обговорення; надайте можливість висловити йому свої аргументи «за» і «проти»;
- чим цікавіша ідея, чим оригінальніша точка зору, тим більше шансів на її обговорення: тривіальні ідеї не мають заперечень;
- якщо ситуація проблемна, слід дотримувати толерантності, уникати образливості, вразливості, висловлюючи свою думку щодо її вирішення;
- якщо хочете порадити, важливо уникати фраз «Ти повинен», «Я тобі раджу»; доцільніше висловлювати власні думки, не формулювати поспішних висновків, категоричних оцінок, зневажливих зауважень;
- не виявляти самовпевненості, безапеляційності, нетактовності, безцеремонності.

Основні труднощі під час спілкування викладачів зі студентами:

- 1) невміння контактувати з аудиторією;
- 2) нерозуміння внутрішньої психологічної позиції студента;
- 3) складнощі керування спілкуванням під час лекційних, семінарських та інших занять;
- 4) невміння перебудувати стосунки зі студентами відповідно до педагогічних завдань, які змінюються;
- 5) труднощі мовного спілкування і передачі власного емоційного ставлення до навчального матеріалу;
- 6) невміння керувати власним психічним станом у стресових ситуаціях спілкування.

Для забезпечення повноцінної діалогічної взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу важливо долати бар'єри професійно-педагогічного спілкування.

1.2. Засоби комунікації викладача

Вербальні засоби комунікації реалізуються за допомогою мовних і письмових повідомлень. Мовна передача інформації здійснюється у процесі мовного діалогу, переговорів, презентацій, телефонної розмови, тоді, коли найбільший об'єм інформації передається голосом.

Мова, як головний інструмент людського спілкування або вербальна комунікація, спирається на використання людьми звукової та письмової мови, за допомогою якої найбільш повно передається семантичний бік інформації, його зміст. Успіх та ефективність мовного впливу в значному ступені визначається її змістовністю, багатством мовних засобів, культурою, виразністю мови. У мовному спілкуванні велике значення відіграють такі якості мови як: інтонація, гучність, темп, наголос, паузи.

У безпосередньому усному вербальному спілкуванні важливу роль відіграє інтонація, за допомогою якої партнери виділяють ключові слова, підкреслюють сенс фрази. Люди довіряють більше інтонації, ніж об'єктивному мовному виразу. Інтонація також використовується для вираження емоцій. Усе це слугує додатковою інформацією, яка відображає ставлення до співрозмовника та до того, хто передає повідомлення. Мовлення є найуніверсальнішим засобом комунікації, оскільки при передачі інформації за допомогою вимови найменше втрачається зміст повідомлення.

Одна з найважливіших проблем цього типу спілкування - розуміння. Розуміння сенсу і значень слів залежить від розуміння понять, від обізнаності досвіду, спрямованості, ціннісних орієнтацій партнерів. За допомогою слів люди програмують свою поведінку і поведінку інших. Варто пам'ятати, що слова-"агресори" (претензія, дурниця і т. п.) практично завжди сприймаються негативно і викликають зворотну агресію партнера. Вербальне спілкування може бути безпосереднім і опосередкованим, усним і письмовим.

Письмові засоби комунікації реалізуються через документи у формі листів, розпоряджень, наказів, інструкцій, положень. Не зважаючи на багатство слів, які спроможні передавати різноманітні відтінки переживань людини, важливим є і невербальний бік спілкування. Невербальні або експресивні засоби комунікації, стан людей, їхні стосунки, наміри, особливості характеру, які виявляються у міміці, жестах, позах, ході, манері триматися, навіть у дистанції, на якій знаходяться один від одного індивіди, що спілкуються, вираз їх очей.

Мова є самим універсальним засобом спілкування в людському суспільстві. Вважається, що завдяки ній найменше втрачається значення повідомлення.

Залежно від характеру і змісту виділяють наступні форми спілкування:

- службове (ділове),
- повсякденне (побутове),
- переконливе,
- ритуальне,
- між-культурне (міжетнічне) і ін.

Майже всім видам людського спілкування властива емоційна і суб'єктивна упередженість. Визнання в любові відноситься до такого роду спілкування. Упередженість виявляється в багато яких сферах життя. Релігійні і національні упередження, стереотипи, забобони, обивательська думка, різні чутки, циркулюючі в навколишньому світі, - все це є емоційно-оцінною інформацією. Вона може виконувати не тільки позитивну, але і негативну роль. Яскравий приклад - анонімка, тобто повідомлення звичайно помилкової інформації без вказівки автора.

В своїх пристрастях неважко перейти розумну міру. Дитину можна хвалити, але можна її і захвалювати. Можна встановити в класі строгу дисципліну, а можна - паличну і т. д. Постійний перекіс - в позитивну або негативну сторону - завжди має шкідливі наслідки. Діти, яких хвалять батьки, вчителі і ровесники, швидше за все, матимуть високу самооцінку, а ті, яких всі критикують або ображають - низьку. У перших поступово формується відчуття переваги і зарозумілість, а у других - комплекс неповноцінності і занижена самооцінка. З тих дітей, яких в сім'ї і в школі не перехвалили і не принижували зростають люди, які добре ладнають з іншими людьми, правильно сприймають критику, чесні і відкриті.

Дякую за увагу!